

Pregled migracijskih kretanja Hrvata iz Bačkog Monoštora od kraja Prvoga svjetskog rata do danas

Matko Đevoić*

Sažetak

Autor u ovome radu prikazuje migracijska kretanja Hrvata iz Bačkog Monoštora, sela u zapadnoj Bačkoj, u razdoblju od kraja Prvoga svjetskog rata do danas. Iznose se podaci o vanjskim migracijama, tj. o transkontinentalnim migracijama, migracijama u zapadnu Europu i Hrvatsku te o unutarnjim migracijama, ponajviše u urbana vojvodanska mjesta i Beograd. U radu se razmatraju i utjecaji monoštorskih useljenika i migracija ostalih monoštorskih naroda na Hrvate.

Ključne riječi: migracije, Bački Monoštor, Šokci, Vojvodina, multikulturalnost

Uvod

U travnju 2014. godine, u okviru kolegija *Prakse terenskog istraživanja* čija je nositeljica i izvođačica prof. dr. sc. Milana Černelić, odradio sam terensko istraživanje u zapadnobačkom šokačkom selu Bački Monoštor. Ovaj je rad rezultat moga istraživanja o migracijskim kretanjima Hrvata iz Bačkog Monoštora od kraja Prvoga svjetskog rata do danas.

Kada sam odlučio istraživati migracijska kretanja Hrvata iz Bačkog Monoštora, susreo sam se sa specifičnim problemom; nisam znao kako sastaviti upitnicu jer nisam imao nikakvu predodžbu o njihovim migracijama. Stoga je moje istraživanje zahtijevalo predterenski rad; iščitavanje literature i *online* razgovore s Monoštorcima kako bih dobio osnovne podatke koji bi mi pomogli u sastavljanju upitnice. Po dolasku na teren, susreo sam se s drugim problemom; upitnica je bila preširoko postavljena i mnogi kazivači nisu znali odgovore na određena pitanja. Stoga sam kazivače podijelio u dvije grupe. Prvi su uglavnom stariji muškarci i žene, od kojih većina nikad nije migrirala, ali su po *divanima* kumulirali znanja o migracijama sumještana i lako su odgovarali na gotovo sva pitanja u upitnici. Naime, osobna povijest odnosi se na osobnu povijest i iskustvo pojedinaca, ali i na usmenu tradicijsku povijest koja je

---

* student preddiplomskog studija etnologije i kulturne antropologije i kroatistike Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

zajednička cijeloj zajednici (Dorson 1996, 289). Druga je skupina kazivača kazivala o svojim življenim migrantskim iskustvima i za potrebe sam takvih intervju a modificirao upitnice.¹ O većini tema kazivači su rado razgovarali, ali su ipak prilikom razgovora o ratnim migracijama i migracijama ostalih naroda u selo i iz njega mnogi od njih bili oprezniji, suzdržaniji.

Cilj je ovoga rada ispisati povijest migracijskih kretanja Hrvata iz Monoštora od kraja Prvoga svjetskoga rata do danas. Iznose se podaci o vanjskim migracijama, tj. o transkontinentalnim migracijama, migracijama u zapadnu Europu i Hrvatsku, te o unutarnjim migracijama, ponajviše u urbana vojvođanska mjesta i Beograd.² Bački je Monoštor selo koje je dom ne samo Hrvatima Šokcima, većinskom narodu, već i Srbima, Romima, Mađarima i do sredine XX. stoljeća brojnim, a nakon toga malobrojnima Švabama. Brojna se migracijska iskustva Hrvata ispisuju upravo u dodiru s drugim narodima (npr. ratna migracijska iskustva), stoga ću u ovom radu posebnu pažnju posvetiti i utjecajima useljenika, ponajviše Srba, i migracija ostalih monoštorskih naroda na život Hrvata iz Monoštora.

Uz spomenutu etnološku i kulturnoantropološku metodu intervju a, prilikom istraživanja ove teme koristio sam se i objavljenom literaturom: iščitavao sam monografska djela Milenka Beljanskog i Ante Sekulića u kojima sam pronalazio informacije o migracijama Hrvata iz Monoštora, demografske podatke, podatke o ostalim narodima u Monošturu itd.³

Hrvati u Vojvodini, Šokci u Monošturu

Doseljavani su (u Vojvodinu op. a.) pripadnici mnogih naroda. Sa juga su dolazili Srbi koji su bili pogodni prije svega za vojnike; s istoka su se s brda postepeno spuštali Rumunji, također vojnici (iako ne pouzdani kao Srbi), ali i stočari; iz sjeverne Ugarske dovođeni su štedljivi i marljivi Slovaci i Ruteni; iz Italije i Španjolske je došla manja grupa uzgajivača svilene bube i proizvođača svile, ali oni su uglavnom stradali zbog loše klime i boleština; iz Alsacea i Lorrainea je došao izvjestan broj Francuza koji su se s vremenom germanizirali ili izumrli. Mađarsko plemstvo i Ugarska dovođili su Mađare. Pored njih, doseljavane su grupice katoličkih Bugara, Armena, Grka, Cincara itd. Uz ove narodnosti glavni kolonisti su bili Nijemci – poglavito iz zapadne i jugozapadne Njemačke, kao i iz Alsacea i Lorrainea (usp. Janjetović 2004, 122).

Iz uvodnog se citata, preuzetog iz članka *Švabe u Vojvodini* srbijanskog povjesničara Zorana Janjetovića, primjećuje da je Vojvodina zbog mnoštva naroda koji u njoj žive izniman istraživački potencijal etnolozima i kulturnim antropolozima, ali

¹ Jedan kazivač je želio ostati anonimn, te navodim samo inicijal njegovoga imena.

² Migracije u Hrvatsku možemo smatrati i unutarnjim i vanjskim, ovisno o tome jesu li se odvile prije ili poslije raspada Jugoslavije.

³ Riječ je o knjizi Ante Sekulića pod nazivom *Bački Hrvati* (1991.) i knjizi Milenka Beljanskog *Bački Monoštor između 1921. i 1985. godine* (1986.).

i istraživačima drugih znanosti. Iako je autor ukratko pobrojao i opisao sve brojnije vojvođanske manjine, ali i one *skrivene* ili nestale, izostavio je Hrvate (!?) koji već stoljećima žive na vojvođanskom tlu.

Multikulturalizmom se diči i Monoštor koji je bio moj istraživački teren. Ovo je selo dom brojnim narodima; Hrvatima Šokcima, Srbima, Romima, Mađarima, a nekoć i brojnim Švabama i Židovima. Monoštor je u XVII. stoljeću bio opustjelo selo kojemu su život nanovo udahnuili Hrvati Šokci čiji se prvi spomen pronalazi u prvom popisu nakon Turaka 1699. godine (usp. Sekulić 1991, 162).⁴

Hrvati u Vojvodini pripadaju dijaspori nastaloj nakon raspada Jugoslavije. Relativno su heterogena manjinska zajednica koja je zbog različitih povijesnih okolnosti i u različitim vremenskim razdobljima naselila Vojvodinu. Među Hrvatima u Vojvodini razlikujemo dvije velike subetničke grupe, Šokce i Bunjevce, koje su integralni dio hrvatskoga naroda. Nerijetko ih se naziva i podunavskim ili bačkim Hrvatima (usp. Grbić Jakopović 2014, 125).⁵

Iako je Hrvatima u Srbiji priznat status nacionalne manjine, moji su se kazivači nerijetko žalili kako ne ostvaruju sva prava koja im zakonom pripadaju (npr. teže pronalaze posao, ograničena je upotreba hrvatskoga jezika, pristup određenim institucijama kao što su npr. vojne itd).⁶ Tomislav Žigmanov u radu *Šokački Hrvati u Vojvodini na prijelazu tisućljeća – osnovne značajke društvenoga položaja* iz 2009. navodi i da unutar hrvatske zajednice u Srbiji Hrvati Šokci ostvaruju manje prava od bunjevačkih Hrvata jer su „isključeni iz određenih procesa i inicijativa unutar zajednice, slabo participiraju u strukturama moći unutar hrvatske zajednice, a očito su i podzastupljeni i u području hrvatske manjinske javnosti“ (Žigmanov 2009, 406). Uzrok tome je što su Šokci malobrojni, teritorijalno disperzirani po ruralnim naseljima i što su bili izloženi destruktivnim politikama tijekom devedesetih godina XX. stoljeća (usp. *ibid.*).

Migracije Hrvata iz Monoštora od Prvoga svjetskog rata do danas

Budući da sam u Monošturu zabilježio puno različitih migracijskih narativa, bilo ih je prilično teško sistematizirati. Iako se uz migracije najčešće veže podjela na tipove migracija (unutarnje i vanjske, prisilne i dobrovoljne, legalne ili ilegalne itd.) ili uzroke migracija (ekonomski, politički, psihološki itd.), svoju sam građu sistematizirao u šest cjelina o kojima ću u nastavku pisati: radne migracije (nadničarstvo) do

⁴ Šokci su područje istočne Slavonije, Baranje, Bačke i Srijema naseljavali od XVI. stoljeća, migrirajući uglavnom iz Bosanske Posavine (usp. Grbić Jakopović 2014, 127). Vezano uz te migracije, nekoliko je kazivača spomenulo predaju o podrijetlu etnonima Šokac. Naime, kada su Hrvati dolazili u grupama u nove krajeve, Mađari su govorili *sok* što znači puno, mnogo.

⁵ „Sintagma ‘podunavski Hrvati’ upotrebljava se općenito za Hrvate koji žive na prostoru nekadašnjeg ugarskog Podunavlja, odnosno za hrvatska naselja u Mađarskoj i Srbiji, točnije budimpeštanskoj regiji, Baranji i Bačkoj“ (*ibid.*, 126).

⁶ O ovoj problematici pisao je Tomislav Žigmanov u radu *Recepcija Hrvata u Vojvodini u izvješćima o položaju, ostvarivanju i kršenju ljudskih i manjinskih prava*, objavljenom 2004. u *Društvenim istraživanjima*, br. 4-5 (72-73), str. 891-910.

Drugoga svjetskog rata; radne migracije u Njemačku; transkontinentalne migracije; migracije u svrhu obrazovanja; migracije tijekom Domovinskog rata; utjecaj monoštorskih useljenika i migracija ostalih monoštorskih naroda na Hrvate. Neke se cjeline kronološki nadovezuju na druge cjeline ili se pojedini narativi tiču više cjelina.

Radne migracije (nadničarstvo) do Drugoga svjetskog rata

Gotovo je svaki Monoštorac s kojim sam razgovarao o vremenima prije Drugoga svjetskog rata započeo svoje kazivanje s tvrdnjom da su Monoštorci bili siromašan narod s malo *atara* (zemlje) i zbog toga su pribjegavali nadničarstvu na obje strane Dunava. Nadničarstvo je obilježilo i godine nakon Drugoga svjetskog rata, ali u drukčijem, modernijem, obliku o čemu će se govoriti u nastavku rada.

Kazivač Petar Pašić (rođ. 1946.) kaže da se njegovo kazivanje o nadničarima temelji na onome što je čuo po *divanima*. Navodi da su njihovi stari išli na tzv. pustare *hajovima*, tj. velikim čamcima, kojima su prelazili Dunav, a do pustara su stizali u vagonima uskotračnih željeznica. Odlazili su ponedjeljkom te su ostajali na radu do subote.⁷ Tada bi se vraćali u Monoštor obaviti kućne poslove, običi starije i djecu i opet su u ponedjeljak bili na pustarama gdje *su išli u konoplju, u branje kukuruza, onda išli su u repu i te kulture koje su redosledom dolazile*. Među Monoštorcima je vladalo veliko siromaštvo; Beljanski navodi da su do Drugoga svjetskog rata dvije trećine Monoštoraca bili nadničari jer je malo tko imao zemlje za obradu (usp. 1986, 33). *Kaparaši* su bili ljudi koje su angažirale zadruge da okupljaju poljoprivedne radnike, tj. nadničare. Ni *kaparaš*, ni poljoprivedni nadničari nisu bili socijalno osigurani, nisu imali besplatnu zdravstvenu zaštitu, niti pravo na mirovinu (usp. *ibid.*, 20). Navodi se i podatak da je nadnica 1932. bila između 6 i 8 dinara, rjeđe 10⁸: *To je bila takva plaća da su mogli izmiriti obveze, kupit dicma štogod za jisti i tako. Nije to bila plaća da bi mogo da gradi kuću. Kuće su sami ljudi gradili, s mobama* (Petar Pašić). Nadničari su bili i muškarci i žene, nerijetko i djeca. Ako netko nije imao kome ostaviti malo dijete, kuhali su mu čaj od makovine kako bi dijete spavalo dok su roditelji odsutni, ističe isti kazivač, iako nije potpuno siguran u istinitost ovakvih kazivanja. Nadničari su zajedno spavali u barakama ili štalama prekriveni različitim pokrivačima, nerijetko okruženi životinjama. Radilo se 10 do 12 sati dnevno, a ako je dan prije bilo nevrjeme, radilo se i više kako bi se nadoknadilo izgubljeno vrijeme. Ipak, ističe, *mogu reći da su tad svi bili zadovoljni, srični su bili, nikad se nisu posvađali jer se nisu imali zbog čega posvađati*. Nadničari su tijekom malo slobodnoga vremena kartali *ili u zrno kukuruza, ili graha, tako da bude zanimljivija igra. A žene su, ako su imale što za štrikati, onda su to ponele*. Kazivač Marko Đipanov (rođ. 1939.) nadničario je u mladosti. Rekao je da se do prije 50 godina znalo samo

⁷ Milenko Beljanski navodi da se na pustarama ostajalo i tjednima (usp. 1986, 19).

⁸ Cijene su bile sljedeće: bijeli kruh tri i pol dinara, bijelo brašno četiri dinara, govede meso 10 dinara, svinjsko 12, svinjska mast 12 dinara, grah dva dinara, krumpir jedan i pol dinar, litra mlijeka jedan i pol dinar, deset jaja pet dinara... (usp. *ibid.*, 39).

za poljoprivedne poslove na koje se išlo od Subotice do Osijeka. Drugih poslova jednostavno nije bilo.

Poslije Drugoga svjetskog rata nadničarstvo je opstalo, ali u izmijenjenom obliku. Kazivač M. (rođ. 1947.) navodi da se radilo po raznim *pikovima*, zadrugama, gdje se ostajalo do tjedan dana sve dok nije počeo transport nadničara kamionima i autobusima, a to je bilo šezdesetih godina. Tada su tjedne migracije postale komutacije, tj. dnevne migracije.

Postoji još jedan tip nadničarstva, za potrebe bunjevačkih zemljoposjednika. *Risari* su bili Monoštorci koji su odlazili u žetvu u Bunjevaca, uglavnom na Bezdanski put. Monoštorci su tu praksu nazivali *odlaskom u žetvu*. Ovo je zanimljiv primjer suradnje dviju subetničkih grupa, Šokaca i bunjevačkih Hrvata, o kojoj mi je kazivala Marija Turkalj (rođ. 1957.). Bunjevci su, kako ističe, *bili veći gazde od Monoštoraca pa su došli u Monoštor i tražili su ljudi koji su znali tu žetvu*. Po *šokački* mi je ispričala kako su gazde s nadničarima dogovarali posao, način isplate (u novcu ili žitu), detalje kao što je npr. mjesto gdje će nadničari spavati itd. Monoštorci bi upregli konje, naoštrili kose, uzeli ćilime kojima bi se pokrivali, ponijeli bi košare i vreće i krenuli rano za salaš. Kući *nisu dolazili do subote. Subotom poslipodne su dolazili svojim kućama, u nedilju se ujutro pravili na svetu misu i u ponedjeljak opet u žetvu*. Praksa se održala do Drugoga svjetskog rata. Nakon rata žetvu su počeli obavljati kombajni. Zanimljivo je, navodi Marija Turkalj, kako su se monoštorski Šokci s Bunjercima s Bezdanskog puta povezali u dobru, ali i u zlu. Za vrijeme Drugoga svjetskog rata selo je bilo napušteno zbog ratnih okolnosti, a upravo su tada gazde Bunjevci svojim prijateljima Monoštorcima otvorili salaše u koje su se oni privremeno smjestili.

Radne migracije u Njemačku

Već se tijekom prvoga dana boravka u Monoštoru može zaključiti da je selo jako povezano s Njemačkom. Naime, svaki stanovnik Monoštoru ima nekakvo iskustvo s radom u Njemačkoj, ako ne osobno, onda posredovano preko članova obitelji. Tako su prilikom istraživanja migracija Hrvata u Monoštoru kazivanja o migracijama u Njemačku bila najbrojnija.⁹ Iz svih se narativa daju razlučiti tri razine migracija u Njemačku; odlazak na privremeni rad (koji bi se nerijetko pretvorio u *trajnu privremenost*¹⁰) u Njemačku, odlazak u sezonske poljoprivedne radove i čuvanje starijih osoba u trajanju tri mjeseca. Ove razine su i kronološki poredane. Prvi su radnici odlazili na poslove u njemačke tvornice u kasnim šezdesetim godinama, u *šparglu* (šparoge) i ostale poljoprivedne radove se počelo ići u osamdesetim godinama, a čuvanje starijih osoba je najnovija praksa monoštorskih žena.

⁹ Koliko je fenomen rada u Njemačkoj velik svjedoči i podatak Marije Kaplar (rođ. 1948) koja je u svom kazivanju rekla da trenutačno preko 200 Monoštorci čuva starije žene u Njemačkoj, a to je tek jedna od djelatnosti Hrvata iz Monoštoru u Njemačkoj.

¹⁰ Sintagmu *trajna privremenost* uvodi Jasna Čapo-Žmegač u svom članku *Dva lokaliteta, dvije države, dva doma. Transformacija hrvatskih ekonomskih migranata u Münchenu*, objavljenom 2003. u *Narodnoj umjetnosti* 40/2, str. 117-131.

Gastarbajterstvo je vrlo poznat i raširen fenomen koji je poprilično istraživao u etnološkim i kulturnoantropološkim znanstvenim krugovima.¹¹ Naime, 1968. godine potpisan je poznati ugovor između SR Njemačke i SFRJ kojim se preko Saveznog biroa (današnja Nacionalna služba za zapošljavanje Republike Srbije) organizirao rad Jugoslavena u brojnim njemačkim industrijskim postrojenjima. Ovu su priliku iskoristili brojni Monoštorci, među ostalim i kazivač M. koji je među prvima otišao na rad u Njemačku. Iako se u šezdesetim godinama prošloga stoljeća po završetku srednjoškolskog obrazovanja lako dobivao posao, plaće nisu bile bogzna koliko visoke, a odlazak je u Njemačku bio interesantan mladim ljudima. M. navodi da je u to vrijeme zbog bolesti bio odbijen u vojsku. Zbog toga nije mogao dobiti putovnicu koja je omogućavala odlazak na rad u Njemačku. Stoga je priložio papire u kojima se navodilo da je bolestan, ali da će ići na rad u Schwarzwald gdje će se odmoriti, ozdraviti pa ponovno vratiti u Jugoslaviju kako bi odslužio vojsku. Na taj je način dobio putovnicu i priliku za rad u Njemačkoj u koju je i otišao krajem šezdesetih. Tada su migracije u Njemačku bile doista brojne:

Ovde je mogao ići tko je hteo. Bilo je ljudi koji su išli, sreli smo se na ulici, pitali me: 'gde si bio?' 'Rekoh: 'Bio u Zavodu, potpiso ugovor za ići u Mercedes radit.' 'Možemo li i mi ići radit?' 'Rekoh: 'Možete.' 'Ali mi ne znamo ništa oko metalne struke,' a ja sam po struci mašinobravar. 'Pa, kažem ti, ti kaži da znaš strugat, nije važno što znaš, nešto kaži.' I ovi pošli i rekli da znaju bušiti, reko 'busač', nije znao ni reći bušač i oni su radili zajedno sa mnom na mašini i istu plaću dobijali kao i ja. Onda je bila velika potražnja i interesantno je bilo.

M. navodi da se dodijeljen posao nije mogao tako lako zamijeniti. No, rad pod okriljem njemačkog zakonodavstva je podrazumijevao zaštitu radnika, mirovinsko i socijalno osiguranje, mogućnost podizanja stambenog kredita nakon 4-5 godina rada itd. M. se prije odlaska u Njemačku oženio i jedno su vrijeme s njim u Njemačkoj živjeli i supruga i dvoje djece. Vratio se u Monoštor 1979. godine, nakon cijelog desetljeća rada u Mercedesu. Dovezao se novim autom jer je mislio taksirati, ali su plaće u lokalnoj industriji tada bile poprilične pa se zaposlio u monoštorskom brodogradilištu *Brodoremont*. Poslije je mijenjao radna mjesta, ali je početkom devedesetih zbog kolabiranja vojvođanske industrije bio prisiljen ponovno ići na rad u Njemačku, ali ovaj put na sezonske radove u poljoprivedi, o čemu će biti govora u nastavku ovoga rada. Drugi kazivač, također gastarbajter je Marko Đipanov s kojim

¹¹ O gastarbajterskim migracijama vidjeti više u radovima Jasne Čapo-Žmegač. U članku: Prekoračujući nacionalne granice: razdvojeni životi hrvatskih migrantskih obitelji (*Migracijske i etničke teme*, Vol. 23, No 1-2, 2003.), autorica opisuje načine na koje su tri hrvatske obitelji uredile svoj obiteljski život u Njemačkoj. U drugom članku: Transnacionalizacija i identifikacija među mladima hrvatskoga podrijetla u Njemačkoj, *Narodna umjetnost*, Vol. 42, No. 1, iz 2005. godine autorica promišlja kulturnu i društvenu dvojnost djece hrvatskih emigranata, njihovu bilokalnost u dvama prostorima u dvije države, procese identifikacije, a posebice utvrđivanje identiteta kroz kategoriju Europske unije koja nadilazi nacionalne granice. O ovim migracijama za prostor bivše Jugoslavije vidjeti i monografiju Vladimira Ivanovića pod nazivom *Geburtstag pišeš normalno. Jugoslavenski gastarbajteri u Austriji i SR Njemačkoj*, objavljenu 2012.

sam puno više razgovarao o životu Monoštoraca u Njemačkoj. On je bio šumski radnik u Njemačkoj gdje je proveo malo manje od pet godina.¹² Njegova je žena također kratko vrijeme boravila u Njemačkoj, *probala je raditi malo, klima joj nije odgovarala. Samo je spavala i ko da je pijana. Tako da nije mogla raditi.* Iz Markova mi je kazivanja najviše u sjećanju ostao detalj o srpskim i hrvatskim kavanama u njemačkim gradovima i o mržnji između ovih dvaju naroda koju je, kako veli, prvi put iskusio tijekom boravka u Njemačkoj:

Pa da, družili smo se s Monoštorcima, Švabima. Bilo je opasno; ovo su hrvatske gostione, a ovo srpske. Da Hrvat ode u srpsku, a Srbin u hrvatsku, to je bilo... Ja sam išo svugdje, i u jedne i druge. A što sam Boga ti? Jugoslaven sam, eto šta sam. Crveni pasoš imam i ja i ti. Po govoru ne znaš tko sam. Ovi su me Hrvati mirisali, a Srbima... (smijeh). Onda sam vidio koliko ljudi mrzu se. Dok nisam pošo u Njemačku to nisam znao. Srbi i Hrvati, toga u nas u selu nije bilo, nitko to nije gledao.

Kavane su bile centri društvenih aktivnosti Jugoslavena u Njemačkoj. Marko je volio kuglati pa je kuglanjem nerijetko zarađivao više nego na poslu. Često su gatarbajteri odrađivali i manje poslove sa strane. I Marko i M. navode da su tijekom svoga boravka dosta dobro savladali njemački jezik. Zanimljivo je navesti što su sve moji kazivači sa sobom donijeli prilikom povratka iz Njemačke; M. već spomenuti automobil za taksiranje, a Marko je naveo da je sa sobom donio alat za vodovod, motorku, radio, kazetofone... *Ma svašta smo donosili. Ko sad Rumuni. Sve živo tovaru i nosu.* Obojica se kazivača slažu da bi im pametnija životna odluka bila da su ostali u Njemačkoj. Njemačke su mirovine spas mnogim monoštorskim kućanstvima, budući da je, kako ističe kazivač M., u Srbiji lakše živjeti od socijale nego od mirovine.

Druga razina migracija u Njemačku se odnosi na već spomenute sezonske poslove u poljoprivredi, ili, kako mnogi Monoštorci navode, *odlazak u šparglu* (šparoge). *Špargle* su obilježile razdoblje devedesetih godina prošloga stoljeća, kada su započela turbulentnija vremena na području bivše Jugoslavije. Posla nije bilo pa se sezonski rad u Njemačkoj pojavio kao spas za monoštorska domaćinstva. Osim šparoga, sezonci su radili i na ostalim kulturama: cikli, salatama, jagodama... Šparoge su bile najisplativije jer podrazumijevaju složeniji rad i veće isplate. Kazivač M. se nakon desetogodišnjeg rada u Njemačkoj povremeno vraćao u Njemačku na sezonske poljoprivedne poslove. Naveo je da se išlo za vrijeme trajanja rata i da su probleme predstavljale granične kontrole. Išlo se s jugoslavenskim, a kasnije i s hrvatskim i srbijanskim putovnicama. M. navodi da su sezonski poslovi othranjivali žitelje Monoštorca sve do velikog proširenja Europske unije u 2004. godini kada su joj pristupili Poljaci, Česi, Slovaci i ostali narodi koji su rušili južnoeuropsku radnu snagu. Na tu već narušenu situaciju nadovezala i gospodarska kriza, gašenje tvornica, neplaćanja, i od tada je, kako ističe kazivač M., u selu sve stalo. Sezonske su poslove u Njemačkoj obavljale cijele obitelji i zarade su bile poprilične:

Neko je doneo 2 hiljade maraka, neko 5, a neko ništa. U ono vreme mi smo nosili od televizora, radio prijamnika, to je bilo tamo bagatela, trošilo se. Bilo ih je

¹² *Da sam bio pet godina i samo jedan ili dva dana, možda bi imo 50 ili 100 eura veću penziju. Ta je penzija (njemačka op. a.) veća od one što dobijem od ovih naših* (Marko Đipanov).

iz Monoštora koji su došli sa sto maraka kući (smijeh). (...) Bili su u Njemačkoj tzv. second hand, za jednu marku, dve, robu biraj što god hoćeš. (...) Da je danas pospremit Monoštor to bi bila gomila robe.

Kazivačica Marija Kaplar je također odradila nekoliko sezona u Njemačkoj. Zanimljivo je da je godinama radila na dobrom, ali izuzetno odgovornom radnom mjestu u *Lovno-šumskom i poljoprivrednom gazdinstvu Jelen*. Kada je primijetila da je posao iscrpljuje i fizički i psihički, odlučila je dati otkaz i odrađivati sezonske poljoprivedne poslove u Njemačkoj. S kazivačicom je bilo zanimljivo razgovarati o uvjetima u kojima su živjeli i radili radnici na sezonskim poslovima. Naime, ona nosi loša iskustva iz prve sezone; sanitarni su uvjeti bili iznimno loši, spavali su u preinačenoj štali u kojoj je 56 Monoštoraca na raspolaganju imalo jedan tuš i dva WC-a. Radovi su u poljoprivedi iznimno mukotrpn i tuširanje je nakon napornoga rada neizostavno, a bilo je teško dočekati red za tuširanje, istaknula je kazivačica. Žene su se snašle i kupile dva lavora kako bi si poboljšale higijenske uvjete. Hranom je Marija bila iznimno zadovoljna. Svakodnevno je stizala kvalitetna hrana iz hotela. Ipak, nečista se ambalaža nije bacala, već se gomilala na jednom mjestu i postojala je bojazan od žutice. Uz to, nad jagode su se postavili reflektori koji su iznimno grijali i tad je kazivačica prekinula posao i prije vremena se vratila kući. *Žaloso je koliko čovjek može podcijenit drugoga čovjeka*, zaključila je Marija. I u sljedećim je sezonama bilo problema svakakve vrste, ali je kazivačica s vremenom ipak pronašla gazde koji su nudili uvjete koji joj odgovaraju. Na kraju je zaključila sljedeće: *Ubedljivo je najbolje bilo za sve naše žene u Grabenu, to je srce šparglaša. Tamo je bilo mnogo gazda, i jako su dobre zarade. Na sat se radilo i tu je bio i jako lep smeštaj, i imali smo svoju kuvaricu, i odnos s gazdama je bio odličan*. Zanimljivo je primijetiti da se ovaj posao nadovezuje na nadničarstvo iz prošloga poglavlja. Naime, poslove su organizirali *kaparaši*, a radnici nisu imali riješeno zdravstveno ni mirovinsko osiguranje. Sezanci su tome problemu doskočili tako što su uplašivali poljoprivedni staž.

Posljednja razina migracija u Njemačku odnosi se na žene koje u posljednjih nekoliko godina sve više i više odlaze u Njemačku kako bi tijekom tri mjeseca, koliko im zakon dopušta, čuvale starije i bolesne osobe. Marija Kaplar je nakon sezonskih poljoprivednih poslova odlučila prijeći u ovu djelatnost jer je već bila starija osoba, a ovakav posao ne iziskuje prevelik fizički rad *za razliku od špargla di polomiš i ruke i leđa, i u hladnoći si, i u blatu, i u vodi, i u vodi onoj dok se špargla ne očisti, saseče, upakuje, to se sve iz ledene vode radi, to je strašan posao*. Marica Vukičević (rođ. 1941.) je odlično sumirala migracije u Njemačku kazavši da su žene *išle sve, počev od špargle pa sve do baba* (brige o starijim ženama, op. a.). *One su Monoštor održale*. I doista, žene su toliko organizirane u ovom poslu da međusobno dogovaraju tromjesečne smjene kako bi se tijekom cijele godine *pokrili* djedovi i bake o kojima se brinu, međusobno si pronalaze poslove, a u selu je organiziran i prijevoz kombijima u Njemačku. Kazivačica Marija navodi da su ovi poslovi pod okriljem sive ekonomije. Monoštorke u Njemačkoj smiju ostati 90 dana, moraju se prijaviti unutar 24 sata, a ukoliko ne izađu iz Njemačke nakon 90 dana, stvaraju si probleme. Njemačka je svjesna ove djelatnosti jer je nemoguće, ističe kazivačica, da pedikeri, medicinske sestre i ostali

ne primijete stranca u kući svoga pacijenta ili mušterije. Ipak, ovakve se djelatnosti prešutno odobravaju jer Njemačka nema neko pametnije rješenje ili kadar za ovakve specifične poslove. Nadalje navodi da se poslovi ugovaraju direktno s članovima obitelji staraca i da se u tri mjeseca može zaraditi do 3.000 eura, ali i više. Naime, mnoge žene u slobodno vrijeme, kada npr. bake spavaju, čiste stubišta, glačaju odjeću ili slično. Marija ne odobrava ovakve dodatne poslove jer se baki ili djedu može nešto dogoditi dok su njegovateljice odsutne. Isto tako, kazivačica napominje da je izuzetno važno da njegovateljice znaju njemački jezik kako bi ostvarile što bolju komunikaciju s bakama i djedovima koji su itekako željni razgovora, ali i da mogu što bolje razumjeti njihove potrebe. Problem je, ističe kazivačica, što mlade njegovateljice u školi uglavnom nisu učile njemački, pa idu bez trunke znanja jezika čuvati bake i djedove. Ipak, u situaciji u kojoj se nalazi Monoštor, zapravo cijela Srbija, kada posla nema, a posebice za Hrvate, ova se djelatnost čini kao izvrsna i nerijetko jedina prilika, pogotovo za mlade ljude: *To je škola. Putujete, vidite štošta novo, vidite kako neki drugi žive, u kojoj lepoti, imaju neke stvari koje su nedostižne za vas. Drugo; učite, komunicirate s ljudima, i što se tiče kuvanja, uređenja bašča, kuća, načina da se uštedi* (Marija Kaplar). Kazivačica je prestala čuvati bake prije sedam godina, otkad je u mirovini. Zaključila je da *ne postoji novac koji se ne može potrošiti*. Shvatila je da gubi mladost svojih unuka, a toj je odluci doprinijela i bolest njezina supruga.

Transkontinentalne migracije

Raspitujući se o transkontinentalnim migracijama, nisam primijetio neku pravilnost ili masovnost u nekom određenom razdoblju. Pojedinačne su transkontinentalne migracije prisutne od kraja Prvoga svjetskog rata pa do danas. Miljenko Beljanski u svojoj knjizi napominje da je nakon Prvoga svjetskog rata prestalo iseljavanje u Ameriku gdje se odlazilo zbog posla (usp. 1986, 11). U kontekstu se toga podatka nadovezuje se kazivanje Marice Vukičević, koja navodi kako je njezin djed, očevo otac, prije Prvoga svjetskog rata prodao kuću i otišao u Argentinu ostavivši djecu i ženu u teškom siromaštvu. Kada bih upitao svoje kazivače o transkontinentalnim migracijama, osvrtni bi se na neke svoje poznanike koji su migrirali u SAD, Kanadu ili Australiju. Zanimljivo je spomenuti da je kći kazivača Marka Đipanova živjela u Zimbabveu i Egiptu gdje je radila kao profesorica u školama. Marko isto tako napominje da se jedan mještananin vratio iz Australije i da je otvorio kavanu *U kengura*. Iako se danas kavana zove *Bis*, među mještanima je i dalje poznata po starom nazivu. Taj je povratnik, prisjeća se Marko, sa sobom donio i bumerang s kojim je zabavljao sumještane. Kazivač mi je s ponosom pokazao i nož od bijelog čelika. Naime, dao mu ga je jedan povratnik iz Amerike u zamjenu za britvu. Kazivač M. spomenuo je dotičnog Karajka koji se nakon Drugoga svjetskog rata vratio iz Amerike u Monoštor. Suseljanim je govorio kako u Americi većinu poljoprivrednih poslova obavljaju strojevi. Ta su kazivanja tadašnjim seljacima vjerojatno zvučala kao znanstvena fantastika. Kazivač Marin Šuvak (rođ. 1949.) spomenuo je svoga prijatelja, fizičara i kemičara, koji je pošao u Kanadu početkom devedesetih godina prošloga stoljeća. Kazivačica Sonja Periškić (rođ. 1991.) navodi da je nekoliko sumještana njezine ge-

neracije pošlo u Sjevernu Ameriku; jedan je momak preko učeničke razmjene otišao u SAD gdje je i ostao, a jedna je djevojka trenirala košarku i uspjela je upisati fakultet u Kanadi gdje se i danas nalazi. Dakle, transkontinentalne migracije su uvijek bile prisutne, ali su bile individualne. Primjećuje se i da su do devedesetih godina prošloga stoljeća bile poticane ekonomskim razlozima, a od devedesetih godina XX. stoljeća spadaju u kategoriju koju nazivamo odljevom mozga.

Migracije u svrhu obrazovanja

U Monoštoru je oduvijek postojala samo osnovna škola. Srednje su škole u prvoj polovici XX. stoljeća bile privilegij nadarenije djece koja su uglavnom išla u srednje škole koje su se usko doticale potreba sela (npr. šumarske škole). Kazivač Marko Đipanov navodi da je tek njegova generacija (rođenih krajem tridesetih godina prošloga stoljeća), počela ići na više škole i da su se rijetki vraćali u selo u kojemu nije bilo posla. Mnogi su ostajali u Hrvatskoj, u Beogradu i Novom Sadu, te Somboru.¹³ Naš koordinator u Monoštoru, Željko Šeremešić, jednom mi je prilikom napomenuo da se tako u Bilju i okolici, vjerojatno slučajno, koncentrirala skupina Monoštoraca koji su imali čak i omanju udrugu i redovito su održavali kontakt s Monoštorom. Mlađi naraštaji, ističe Željko, nisu nastavili tu tradiciju, vjerojatno i zbog zbivanja u posljednja dva desetljeća.

Poslije Domovinskog rata intenzivirale su se migracije u Hrvatsku u svrhu obrazovanja i to prvenstveno zbog stipendija koje je dijaspori nudila Republika Hrvatska. Brat moje kazivačice Sonje Periškić, koji je rođen 1985., pohađao je srednju školu u Osijeku. Kao pripadnik dijaspore, za upis na fakultet trebao je prijeći bodovni prag. Sonja je, pak, morala položiti i srbijansku i hrvatsku maturu i upisivala se na fakultet kao i ostali građani Hrvatske. Istina, prima stipendiju, ali ona iznosi svega 500 kuna mjesečno i isplaćuje se neredovito, ili se pak ne isplaćuje, kao npr. za 2013. godinu kada su se raskinuli već potpisani ugovori o stipendiranju. Sonja, ali i ostali studenti iz dijaspore, imaju pravo na studentski dom koji dobivaju posredstvom Ministarstva vanjskih i europskih poslova Republike Hrvatske, ali ipak smatra da Hrvatska malo brine o studentima iz dijaspore kojima su uvođenjem državne mature otežani upisi na hrvatska visoka učilišta. Uspoređujući svoju situaciju s bratom koji je od nje stariji šest godina, Sonja smatra da se situacija znatno pogoršala. Danas uglavnom svi Hrvati iz Monoštora pohađaju nastavu u susjednom Somboru ili Apatinu, neki odlaze u udaljeniju Suboticu gdje žive u đačkim domovima, a studiraju ponajviše u Novom Sadu, Beogradu, Osijeku ili Zagrebu. Mnogi nakon studija ostaju u gradovima gdje su studirali i to tišti većinu mojih starijih kazivača koji smatraju da selo zbog toga propada. Ipak, kako ističe jedna kazivačica, *bolje da su u Zagrebu, nego u Americi*. Kazivačica Sonja navodi i da migracije ne moraju nužno osigurati bolji život:

¹³ Brat Petra Pašića napustio je selo zbog obrazovanja i kasnije nemogućnosti dobivanja posla u selu. On je bio prvi strojarski tehničar u Monoštoru. Završio je učiteljski pa pravni fakultet te magistrirao. Unatoč svojim kvalifikacijama nije mogao dobiti posao u Monoštoru te se odselio u Beli Manastir. Bio je profesor na Strojarskom fakultetu u Osijeku.

Naravno da u gradu imaš više mogućnosti, ali opet, otići ćeš u Novi Sad, naći ćeš posao u nekom bircu ako nisi završio faks i što ćeš onda? Opet trebaš platiti stan i sve drugo. Ovdje imaš kuću, imaš baštu, mamu i tatu koji će ti dati ručak. Sve je to slučaj do slučaja.

Migracije u Domovinskom ratu

Migracije uzrokovane ratnim neprilikama nisu uzele toliko maha u Monoštoru, koliko u ostalim dijelovima Vojvodine.¹⁴ Monoštor je zbog svog geostrateškog položaja između vodâ *sljepo crijevo* koje su zaobišla stradanja u svima trima ratovima. Tenkovi i ostala ratna vozila jednostavno nisu mogla preko omanjih mostova koji vode u selo. Ipak, Domovinski se rat na određene načine reflektirao na stanovnike Monoštorâ. Prije svega, treba spomenuti ratne dezertere, šokačke mladiće koji nisu htjeli ići u rat protiv Hrvatske te su napustili Srbiju u koju se godinama poslije nisu smjeli vratiti. O jednoj takvoj situaciji mi je dosta emotivno kazivao Stipan Brdar (rođ. 1944.) čiji je nećak napustio Monoštor prije nego što mu je stigao poziv u vojsku. Godinama je radio po Hrvatskoj i inozemstvu. S druge pak strane, zet jednoga kazivača bio je prisilno regrutiran i stacioniran u Čemincu. Po završetku rata u vojnu su mu knjižicu napisali da je dobrovoljno ratovao u Hrvatskoj. *Žaloso, ali tako je bilo*, istaknuo je kazivač. U ratu je preminuo jedan Hrvat iz Monoštorâ, i to u prometnoj nesreći, dakle, neovisno o ratnim zbivanjima. Ipak, neki od mojih kazivača sumnjaju u takvo objašnjenje. Zanimljivo je napomenuti da se, prema objašnjenju kazivača, Hrvatima danas na indirektnan način zabranjuje pristup vojnim djelatnostima.¹⁵

U Monoštoru nije bilo puno zamjena kuća između Hrvata Monoštoraca i Srba iz Hrvatske, kao što je to običavalo biti u ostalim krajevima Vojvodine. Kazivač M. navodi da je u selu bilo desetak zamjena kuća. Kuću je zamijenio i njegov zet koji sada živi u Dardi. Novu je kuću u Monoštoru zamijenio za staru u Dardi. Jedan je M.-ov *komšija* došao iz Rijeke u Monoštor. U Monoštoru se razbolio i vratio se natrag u Rijeku.

Ipak, najbolnije se ratne priče tiču jedne migracije koja se, nasreću, nije dogodila. Naime, kako su mi kazivači ispričali, srbijanska je vlada na čelu sa Šešeljom imala plan preseliti cijelo selo u Hrvatsku, i pritom im nisu planirali *dati ni sendvič* (Marko Đipanov). Marko ističe da su si Srbi među sobom već dodijelili hrvatske kuće. Strašno je, ističe, i to što su se iz Monoštorâ mogla pratiti zbivanja u Osijeku i Vukovaru: *Vidjeli smo iz ove kuće, tamo od Osijeka, varnice ono, dan-noć su tu tukli. Nikad nisu stali, samo bum-bum-bum. Samo na Vukovar tamo. Nikada da je sat stalo.* Mnogi su sumještani iskusili zastrašivanja, upadanja u domove i sl. Stoga i ne čudi što je Domovinski rat utjerao strah u kosti Hrvatima iz Monoštorâ koji su se u intervjuima teško odlučivali progovoriti o ratnim zbivanjima, a kad i jesu, suzdržano i emotivno.

¹⁴ Više o prisilnim migracijama iz Vojvodine vidjeti u Jasna Čapo Žmegač. 2002. *Srijemski Hrvati: etnološka studija migracije, identifikacije i interakcije*. Zagreb: Durieux.

¹⁵ Jedan je kazivač ispričao kako je jedan momak htio upisati vojnu školu; morao je ići na testove i na pregled. Položio je testove, ali ipak, rekli su mu da mu srce nije u redu. Kada je momak pošao u drugoga doktora po mišljenje, rečeno mu je da je sasvim zdrav.

Utjecaji monoštorskih useljenika i migracija ostalih monoštorskih naroda na Hrvate

Kao što sam već naveo, u Monoštoru žive Hrvati, Srbi, Romi, Mađari, Švabe itd. Beljanski u svojoj knjizi iznosi popise stanovništva po narodnosti iz nekoliko godina (usp. 1986, 11, 36, 102). Kao referentne godine odabrao sam 1931. i 1948., upravo zbog toga što je Drugi svjetski rat uvelike promijenio demografsku sliku Monoštora, o čemu svjedoči i sljedeća tablica:

	Hrvati	Srbi	Mađari	Romi	Švabe	Židovi	Ostali	Ukupno
1931.	3.111	0	620	141	1.380	16	?	5.268
1948.	3.443	160	694	Rumunja 178 + Roma 15	27	0	Talijana 27, Rusa 8, Muslimana 2...	4.555

Ono što je najprimjetnije jest naglo smanjenje broja njemačkog (švapskog) i židovskog stanovništva. Židovi nikad nisu bili brojni u selu, ali su bili značajni jer su bili zemljoposjednici. U selu je do XX. stoljeća bila aktivna sinagoga koja je kasnije pretvorena u stambenu kuću (ibid., 14), a židovsko (*ćifutsko*) groblje se i danas nalazi u selu i nije uređeno. Do Drugoga svjetskoga rata većina monoštorskih Židova preselila se u urbanija mjesta; Sombor je tako postao njihovo vrlo značajno političko, kulturno, vjersko i gospodarsko središte (ibid., 58). U Drugom svjetskom ratu u Monoštoru je živjelo troje Židova koji su skončali u Auschwitzu (ibid.). Na spomen monoštorskih Židova, moji su kazivači jedino znali za seosko *ćifutsko* groblje, a Petar Pašić i za zemljoposjedničku obitelj Vamošer. Kazivači su isticali da su Monoštorski Nijemci bili dobri *komšije* koji nisu bili previše nacionalno osviješteni. Ponajprije su mislili o ekonomskom prosperitetu. Bili su vrhunski poljoprivednici i obrtnici, bogatiji od ostalih i imali su u vlasništvu puno zemlje. Ipak, prema objašnjenjima nekoliko kazivača, za vrijeme Drugoga svjetskog rata nacistička propaganda se u manjoj mjeri uvukla u švapske redove. Ipak, komunistički je režim bio nemilosrdan; Nijemci su kolektivno kažnjeni pa su masovno emigrirali u Njemačku¹⁶, a oni koji nisu pobjegli, završili su u logorima, sabirnim centrima koji su bili locirani u većinskim švapskim mjestima. Kazivač Mata Horvat (rođ. 1950.) dijete je iz mješovitog braka i ispričao mi je iskustvo švapske strane svoje obitelji. Otac mu je Hrvat, a majka Švabica. Od svih švapskih članova obitelji, jedino mu je djed ubijen u Drugom svjetskom ratu. Ostatak obitelji prebjegao je u Njemačku. Matina je majka dvaput bila u logorima. Njegovu je majku od emigriranja spasilo to što je bila u braku s Hrvatom. Mata je kroz djetinjstvo bio stigmatiziran zbog svoga podrijetla; u drugom se razredu upišio u hlače kada je morao pred razredom reći da mu je majka Švabica. U trećem je razredu nokautirao jednoga dječaka koji ga je vrijeđao i od tada je, sa smiješkom ističe, bilo mirno. Švapske su kuće bile najljepše i najbogatije u selu,

¹⁶ Marko Đipčanov kazao je da je u jednom mjestu u Njemačkoj vidio ulicu *Bačka Strasse*, u kojoj su bili naseljeni monoštorski Švabe.

većina ih je bila u švapskom sokaku (danas Ulica Ive Lole Ribara). Švabe su bili vlasnici najboljih poljoprivrednih posjeda. Kada su otišli, njihovo su vlasništvo zaposjeli kolonizatori, prvoborci Srbi iz Like, u selu zvani Ličanima. O njima kazivači govore da su uglavnom bili primitivni, neuredni, neuki, neupućeni u poljoprivredne radove, neradnici koji su čekali nečiju pomoć i sažaljenje.¹⁷ Kazivačica Marica Vukičević, čiji su roditelji od Ličana kupili jednu švapsku kuću, kaže da prijašnji vlasnici nisu u tu kuću ni *eksera zakucali*.¹⁸ Ipak, s vremenom su se Ličani *šokizirali* (Marko Đipanov), ali su i Šokci poprimili neke osobine od Ličana.¹⁹ Ipak, uvijek je među njihovim odnosima bila neka nevidljiva ograda. Mješoviti su se brakovi između Šokaca i ostalih naroda rijetko su se sklapali jer su se, kako navodi Stipan Brdar, izbjegavale druge *vire*.²⁰ Marija Turkalj prisjetila se nekoliko Ličanki koje su sve bile neudane, stare cure. Sa žalošću su gledale Monoštorce kako plešu u kolima kojima nisu pristupale pa si i nisu našle bračne drugove. Hrvati su dobro primili kolonizatore, pomažući im na sve moguće načine. Stoga i ne čudi, ističe Marija Turkalj, što su te Ličanke svakoga Monoštorca i Monoštorku ispratile do groba. Druga skupina Srba naselila se u Monoštor za vrijeme *Oluje*. Napučili su vojvođanska mjesta, međuostalim i većinski hrvatski Monoštor. Jedan je kazivač, koji je želio ostati anonimn, naveo da su ih tu *četnici nahuškali gole i bose, ajde, ajde, tu su vam ustaše i tako da što više naprave ko da su ih Hrvati*. Hrvati su ih lijepo primili, otvorili im vrata svojih vikendica, donosili im hranu, drva za grijanje itd. To je i same novopridošle Srbe iznenadilo:

Kaže, svud smo tražili u srpskim selima i niko nas nije htio primit. Došli smo u hrvatsko selo di su nam 'rekli di ste tu došli? Pobjigli ste iz Hrvatske i došli u hrvatsko selo.' Nikad nećemo zaboraviti Šokce koji su nas udomili i primili. On je za ljubav zaklo jagnje. Reko je 'Pero, uvijek ste nam dragi gosti vi koji ste nam zaista pomogli!' (Petar Pašić).

¹⁷ Marko Đipanov naveo je nekoliko Ličana koji su mu ostali u sjećanju: *Bio je jedan Begečki, Ilija. On je Srbín bio. Mi to nismo znali. Oženio se u onu tamo kuću. Bata smo ga zvali, radio je u radnji Bata. Stvarno dobar čovjek. Bio je još jedan David, pa i on je kažu Srbín. (...) Bio je neki što su ga zvali Stokan, policajac. On je tuko, boga ti, to je čudo bilo. Bio je strah i trepet, baš je stoka bio, dva je metra imo, vrag. Isto Ličanin.*

¹⁸ Marica mi je ukratkó ispričala povijest kuće. Kuća je bila vlasništvo švapske obitelji Zieger. Dobila ju je jedna lička obitelj koja se nakon nekog vremena preselila u Apatin. Kuću su prodali Maričini roditeljima. Ona navodi da je to bila najskuplja prodana kuća u selu. Ličani su s kuće odnijeli gotovo sve, čak i konop s bunara. U kući sada živi Maričina sestra Janja koja ponekad ugosti unuke obitelji Zieger.

¹⁹ Marko Đipanov iz šale navodi da su ih Ličani odviknuli od hodanja po *flasterima*, tj. uz kuće, pa su Šokci počeli hodati po cesti kao i kolonizatori. Petar Pašić za istu radnju navodi pošalicu: *Sad idemo cestom ko Kolućani!* Kolućani su stanovnici sela Koluta, uglavnom doseljenici iz Like. Petar je objasnio da su Monoštorci počeli ići glavnom cestom kada se ona asfaltirala, i od tada potječe pošalica koju je naveo.

²⁰ U mješovitom je braku bila i moja kazivačica Marica Vukičević. U selu su, ističe, na vodoputevima i kanalima jedno vrijeme radili radnici poduzeća *Ivan Milutinović* iz Beograda. Neke su se Monoštorke, kao i Marica, udale za radnike i odselile u Beograd i ostale srbijanske gradove. Marica je s obitelji redovito posjećivala obitelj u Monoštoru.

Dvojica su se kazivača u svojim kazivanjima složila da su mnogi Srbi nakon dolaska u Monoštor bili razočarani jer im je nešto vjerojatno bilo obećano, a nije izvršeno. Jedan kazivač ističe da su poneki Srbi priznali da ih Hrvati nisu otjerali, dapače, da im je srpska vojska naredila da moraju ići prema Vojvodini. Sve u svemu, teško je u nekoliko kartica teksta razraditi ovaj veoma kompleksan problem koji se može postaviti kao samostalna istraživačka tema. Po dolasku novopridošlih Srba nakon *Oluje* smanjile su se mogućnosti zapošljavanja i povlastice Hrvata i Srba starosjedilaca, o čemu je govorila jedna kazivačica:

Vi ako sretete danas Srbina starosedeoca, on misli kao ja. I u istom je sosu kao ja. Sad imamo ova gov** od gore što su došla, i plivaju oni super fino, a nas ruše odreda. Deca nemaju posla, kako moja, tako od moje koleginice Srkinje. Jer mi smo tu, svoji na svome. A oni su došli jadni siroti, i nemaju od čega da žive. (...) Njihova deca moraju na poso, oni su morali dobiti poso, nemaju od čega da žive. (...) I svaki je seo onde de ne mora da radi. I vi sad nemate posla ni za onoga koji bi radio.

Romi su Šokcima s kojima sam razgovarao enigma; sveprisutni, a tajanstveni. Ulicama Monoštora od ranog jutra tuku kopita konja kojima upravljaju gazde Romi – skupljači otpada. Tijekom terenskog istraživanja i ja sam s jednim kazivačem išao prodati metalni otpad u jednoga *komšije* Roma. Odakle su došli, ne znaju ni sami, sudeći prema jednom starom Romu koji mi je rekao da su mu baka i djed došli iz Indije. Moji ih kazivači među sobom nazivaju Ciganima i kažu da se starosjedioci Romi među sobom tako nazivaju. No, kazivači napominju da se mlađi Romi, koji su došli za vrijeme Domovinskog rata, uvrijede ako ih se tako nazove. *Cigansko naselje* smješteno je na samo kraju sela, uz Dunavac. O njemu piše i Beljanski:

Cigansko naselje je urbanistički deo Bačkog Monoštora, pruža se južno i zapadno od poslednjeg reda kuća. U naselju nema velikih, ni zdravih kuća, niske su, pod trskom, malih prozora, nigde nema patosa od dasaka, nego je zemljani. Nameštaj je vrlo siromašan, najviše se spava na perinama, na zemlji, pokriva se krpama i pokrovcima. Romi su se hranili jednolično, pripremana je slaba hrana (krompir, kupus, pasulj, riba, meso se nije kupovalo) (...) Stariji su privređivali, najviše su okopavali kukuruz. Među stanovnicima Ciganskog naselja bilo je vrsnih majstora, izrađivali su od vrbovog i topolovog drveta alove, korita, karlice, načve; ređi je slučaj da je neko od njih u šumi pripremao drveni ćumur, potreban pekarima i domaćicama za zagrevanje pegli. Nije se raspolagalo sa mnogo novca, ali se čeljad u porodicama nekako prehranjivala (...) Supružnički odnos nije sređen prema uobičajenom propisu, i deca su vođena prema materinom prezimenu. Školovano je malo dece, deca su se osećala manje vrednima, jer su ih seoska deca proganjala, vijala, tukla. Živelo se i od sviranja, postojale su tri i četiri „banse“, tražene za svatovska veselja; nastupali su u kafanama i na zabavama (1986: 45).

Situacija se do danas poprilično izmijenila. Romi se obrazuju, sudjeluju u aktivnostima mjesne zajednice, njeguju svoju folklornu baštinu, a u romskom se naselju mogu vidjeti zaista lijepe kuće koje su izgradili Romi koji su boravili u Austriji ili Njemačkoj. Unatoč tomu, Hrvati ne uspostavljaju preblizak kontakt

s njima.²¹ Kazivač M. navodi da Romi pretjerano ne vole teže poslove i da im je skupljanje otpada u krvi: *Da ga zoveš da ti dođe raditi nešto za 1.000 dinara, neće. On će radije da ide da kopa celi dan i da dobije 500 dinara.* Isto tako, kazivači navode da se Romima previše izlazi ususret s raznim socijalnim davanjima, više nego što je to slučaj sa Šokcima.

Mađari su, uz Hrvate i Švabe, do Drugoga svjetskog rata bili najmnogobrojniji narod u selu. Petar Pašić je naveo da su se Švabi okupljali u kafani *kod Daiča*, Šokci u domu, tj. tadašnjem Omladinskom domu, a Mađari *kod Lenđela*. No, jedno su, ističe Pašić, svi dijelili: *Crkva je bila jedna, svi su bili katolici, svi su išli u jednu crkvu.*

Zaključak

Iako mnogi kazivači nisu smatrali da je Monoštor dobar istraživački teren za istraživanje migracija, rezultati objedinjeni u ovome radu opovrgavaju te sumnje. Štoviše, u Monošturu ne migriraju samo ljudi, već i samo mjesto; poznato je da je ovo treća lokacija mjesta.²² Istražujući migracije Hrvata Šokaca u Monošturu, primijetio sam da su stanovnici migrirali zbog društveno-političkih i ekonomskih razloga i to unutar i izvan države (sadašnje i bivše), dobrovoljno i prisilno, legalno i ilegalno, individualno, skupno, čak i lutajući. Svi pobrojani uzroci i tipovi migracija mogu pronaći svoje primjere u šest migracijskih cjelina koje sam izlučio iz transkripata i opisao ih u središnjem dijelu rada: radne migracije (nadničarstvo) do Drugoga svjetskog rata; radne (gastarbajterske) migracije u Njemačku; transkontinentalne migracije; migracije u svrhu obrazovanja; migracije u Domovinskom ratu; utjecaji monoštorskih useljenika i migracija ostalih monoštorskih naroda na Hrvate. I doista, Monoštor se pokazao vrlo zahvalnim mjestom za istraživanje migracija. Posebnost mu daje i multikulturalnost koja čak povećava istraživačke mogućnosti. Ovaj je rad pisan propedeutički, cilj mu je sistematizirati i ukratko opisati migriranja Hrvata iz Monoštora od Prvoga svjetskog rata do danas koristeći se ponajprije kvalitativnom metodologijom etnologije i kulturne antropologije. Svaka od cjelina o kojoj sam pisao ima potencijala postati samostalnom temom te stoga vrijedi potaknuti nova terenska istraživanja u Monošturu. Iako su se na početku moga istraživanja mnogi Monoštorci čudili izboru ove teme o kojoj se *nema puno za reći u njihovom selu*, ovim sam radom dokazao da su migracije oduvijek bile prisutan, a u posljednje vrijeme sve intenzivniji fenomen u našem društvu, ali i na svjetskoj razini, i zbog toga sve zapaženiji i zanimljiviji istraživački potencijal istraživačima raznih profila. Monoštorci se slažu da migracije imaju pozitivne učinke (npr. financijska situiranost, nova znanja i iskustva), ali isto tako tvrde da donose i loše trendove, što je posebice vidljivo u

²¹ Osim već spomenutog otkupa i prodaje, naišao sam na još jedan primjer gdje se susreću Hrvati i Romi; sestra kazivačice Marice je krojačica i romske djevojke često dolaze kod nje sašiti odjeću.

²² Prva lokacija, vezana uz pomalo mitski Bodrog je nepoznata, a ostaci se drugog Monoštora, među mojim kazivačima znanog kao Staro Selo, nalaze u okolici današnjeg Monoštora.

migracijama u svrhu obrazovanja; mladi se ne vraćaju u selo nakon završetka visokih škola, a taj je negativni trend povezan s lošom ekonomskom i društvenopolitičkom situacijom u selu, ali i u cijeloj Vojvodini i Republici Srbiji. Ovaj rad otvara mnoga pitanja i mogućnosti za naredna istraživanja koja će se, nadam se, jednom i izvršiti.

*Popis kazivača*²³

Stipan Brdar (1944.)
 Marko Đipanov (1939.)
 Mata Horvat (1950.)
 Marija Kaplar (1948.)
 Kazivač M. (1947.)
 Petar Pašić (1946.)
 Sonja Periškić (1991.)
 Željko Šeremešić (1964.)
 Marin Šuvak (1949.)
 Marija Turkalj (1957.)
 Marica Vukičević (1941.)

Literatura:

- Beljanski, Milenko. 1986. *Bački Monoštor između 1921. i 1985. godine*. Sombor: Mesna zajednica u Bačkom Monoštoru.
- Čapo-Žmegač, Jasna. 2003. Dva lokaliteta, dvije države, dva doma. Transformacija hrvatskih ekonomskih migranata u Münchenu. *Narodna umjetnost* 40/2: 117-131.
- Dorson, Richard. 1996. The Oral Historian and the Folklorist. In: David K. Dunaway and Willa K. Baum (ed.). *Oral History, an interdisciplinary Anthology*. Walnut Creek, Lanham, New York, Oxford: Altamira press, 283-291.
- Grbić-Jakopović, Jadranka. 2014. *Multiplificiranje zavičaja i domovina. Hrvatska dijaspora: kronologija, destinacije i identitet*. Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju – FF-press.
- Janjetović, Zoran. 2004. Švabe u Vojvodini. U: Biljana Sikimić (ur.). *Skrivene manjine na Balkanu*. Beograd: Institut des etudes balkaniques. 121-134.
- Sekulić, Ante. 1991. *Bački Hrvati*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Žigmanov, Tomislav. 2009. Šokački Hrvati u Vojvodini na prijelazu tisućljeća – osnovne značajke društvenoga položaja. *Migracijske i etničke teme* 25: 387-409.

²³ Svim kazivačima zahvaljujem što su me drage volje primili u svoje domove i posvetili se razgovoru sa mnom.

Summary:

Migration movements of Croatian people from Backi Monostor since the end of World War I up to nowadays

In this work, the author deals with migration movements of Croatian people from of Backi Monostor, the village in western Backa, as of the end of the World War I up to nowadays. The key data are the external migrations, i.e. transcontinental migrations to Western Europe and Croatia, as well as the internal migrations mostly to Belgrade and urban zones of Vojvodina. The author has also depicted various influences that immigrants to Backi Monostor, and migrations of other nations from Monostor have had on the Croats.

Key words: migrations, Backi Monostor, Sokci, Vojvodina, multiculturalism